

LØRDAG 14. MARS 1992

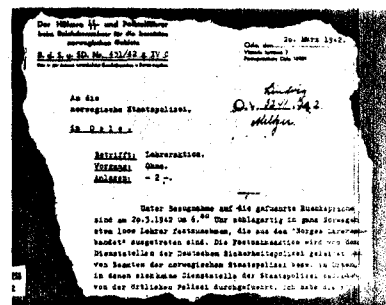
Fra kateter til «kennel»

Det er natten mellom 9. og 10. mars 1942. På ytterdøren vår dunderer det kraftig. Det er far, lærer Leif Halse, som skal arresteres og sendes på tvangsarbeid til Ørlandet. Aksjonen mot trønderlærerne skulle bli forspillet til Quislings kjente massearrestasjon av norske lærere — 20. mars 1942. Den dagen ble 1.100 lærere tatt til fange.

KLAR FOR HJEMREISE: Kirkenes 2. november 1942. Bildet er tatt utenfor et «huntonitt-telt» og viser lærere som gjør seg klar til den lange hjemreisen etter massearrestasjonen. Fra venstre, Olav Kvalheim, Kay Piene, Kåre Norum, Jacob Vaage, Oliver Smith, Helge Gleditsch, Harald Wergeland, Olav Storstein, Eivind Asp, Karsten Kjeldberg, Haakon Holmboe og Otto Ottesen. (Foto fra «Norge i krig», bind 4, Aschehoug forlag)

ORDREN: Denne ordren, om at mer enn 1.000 lærere skulle arresteres fordi de hadde gått ut av Norges Lærersamband, ble utstedt 20. mars i Oslo. Men allerede ti dager tidligere ble rundt 40 lærere arrestert i Trøndelag.

Det som skjer er et desperat forsøk fra Vidkun Quisling for å tvinge landets lærere til å «forkynne den rette tro» i undervisningen. Da ingen andre midler hjalp, måtte han nå ty til rå makt. Presset på lærerstanden til å erklære lojalitet mot NS hadde pågått fra desember 1940. Virkemidlene som ble brukt var mange: Brev fra statsråd Hagelin i Innenriksdepartementet og stadige innkallelser til orienteringsmøter på fylkes- og lokalplan. Innkallelsene var «kvitteringen» som skulle leveres ved inngangen.

Lærerlaget «overtatt»
Lærernes fag-organisasjon, Norges Lærerlag, ble «overtatt» av Quislings trofaste NS-medlem, Orvar Sæther. Han forventet et lojalt samarbeid med «sine» medlemmer, et samarbeid som lærerne ikke ville gå med på. Resultatet var en flom av utmeldelser. Senere undertegnet Quisling loven om NSU, med retningslinjer som skulle gjelde all norsk ungdom mellom 10 og 18 år. De skulle gis opplæring i den nye livsanskuelse og den nye tid — med list og lempe eller, om nødvendig, med tvang og makt. Foreldre ble holdt straffereklings ansvarlig for å sende sine barn til denne opplæringen.

Oppløst

Etter fiaskoen med overtakelsen av Norges lærerlag, ble laget oppløst. Orvar Sæther ble landsleder for nyskapingen Norges Lærersamband, som automatisk beordret alle lærere som medlemmer. En majoritet av

lærerne henviste til sine tilsetningsvilkår og svarte at de ikke kunne medvirke til en nazistisk oppdragelse. Derfor betraktet de seg heller ikke som medlemmer.

Dette var altså bakgrunnen for arrestasjonen av far, og etter hvert 40 andre lærere fra Trøndelag. De ble de aller første som fikk smake Quislings maktmidler.

«Kennelen»

10. mars ble lærerne samlet på kaia i Trondheim og Wehrmachtschiff Askøy fraktet lasten til Brekstad. Lærerne ble tatt imot av to unge hirdgutter som førte dem i marsjtakt til arbeidsleiren. Her var landets første sosialkontor opprettet, med en tidligere hunde-dressør, Ch.S., som sosialsjef.

Takket være sitt medlemskap i NS hadde han kommet i posisjon. Nå var han gitt all makt til å dressere sta trønderlærere. Med en trofast stab av hirdfolk rundt seg fortalte han at lærerne var sunket så dypt som det gikk an å komme. Den eneste redningen de hadde, var å melde seg inn i Nasjonal Samling. Gjorde de det, kunne det fremdeles være håp for dem. Hvis de derimot ikke meldte seg inn i partiet, ventet hardt arbeid. Familiene kunne de ikke vente å få komme tilbake til. Sosialsjefen hadde overtalelsesmidler som kunne brukes. Blant disse var knyttneven, som hadde kurert mange før. Dessuten hadde han en iserebok i terror med oppskrifter på hvordan politiske fanger skulle behandles. Lærerne skulle hilse, såvel ham

som hans hird, med strak arm. (Men de slapp å si heil og sæl). Hvis det var noen som ikke lystret, måtte en flokk stå ute om natten til motstanden var knekket.

Dressur

Lærerne ble tildelt nummer, og sosialsjefen hadde til og med bestemt at de foran nummeret skulle få betegnelsen J, som sto for den nedrigste benevnelsen han kunne tenke seg — jøssing. Denne J-en bar lærerne med stolthet. Far, J.10, fikk arbeid med å gjøre rent på latrinene, som ble brukt av de norske arbeiderne som hadde tatt arbeid på den nye flyplassen. Oppgaven bar tydelig preg av ubeskrivelig mangel på tidligere vedlikehold. Maten var elendig og tilberedelsen ufyselig. Vann til rengjøring var mangelfull, i likhet med brensel til oppvarming av vann og brakker. Såpe og kluter til gulv og oppvask fantes nesten ikke. Dette var de hjelpemidlene lærerne hadde for å stole en brakkeby med mer enn 1.000 innbyggere.

I tillegg kom den psykiske dressuren. Hver morgen holdt sjefen foredrag om den nye tid. Han var en despot, som kom med trusler, bannet og svor, og hadde all makt over såvel lærerne som arbeiderne. Ofte holdt han spontant standrett og ila bøter på hundrevis, ja tusen-vis av kroner. Knyttneven som ble vist ankomstdagen ble også flittig brukt, og hirdstaben hadde køller som ikke bare var til pynt.

Panikk

Likevel kom sosialsjefen ingen

vei med lærerne, og han begynte å skjønne at han sannsynligvis ikke klarte oppdraget. Den 14. april kom han med dramatiske trusler. Det var tydelig at det var nå eller aldri. Han sa at nå måtte de gå inn i NS, og nevnte en rekke tvangsmidler som kunne brukes mot dem. Det var nå bestemt at frontarbeid i Polen eller Finland kom til å bli neste reisemål. Og en ting kunne lærerne forbanne seg på; de skulle ikke komme levende tilbake til Norge.

Men dressøren skulle personlig anbefale lærernes søknader om medlemskap i Nasjonal Samling og sørge for at søknadene ble innvilget. Forutsetningen var at de innrømmet at de hadde tatt feil og at deres syn på landets situasjon var endret.

Etter å ha fått et kvarters tenkepause, ble første lærer ropt opp. Svarte han ja til tilbudet, skulle han stille seg «her», svarte han nei — «der». Læreren som kom fra Orkanger sa nei, og stilte seg «der». De andre fulgte, en etter en, med samme svar. Til slutt sto alle «der».

Hvit av sinne satte sosialsjefen i verk straffetiltak. Blant annet beordret han døren opp og kommanderte: Springmarsj, så langt at jeg ikke kan se dere her fra kontoret!

Til Falstad

Etter et par dager med ordrer og kontraordrer, fikk lærerne beskjed om at de skulle sendes til Falstad. Selv om Falstad var forbundet med mange skrekkmeldinger, føltes alt bedre enn slaveri og tortur ved Sosialkontor nr. 1.

Den 17. april gikk turen til Trondheim og videre med lastebil til Falstad. Her ble lærerne tatt i mot av tyske SS-menn. De var nå fanger hos Wehrmacht, sammen med ca. 500 andre lærere. Etter registrering ble lærerne orientert om at NS hadde gitt opp kampen om å få lærerne til å erklære tro og medlemskap til Nasjonal Samling. Men de ville bli behandlet som sabotører, hvis de ikke gikk tilbake til arbeidet i skolen. Men krav utover tilsetningsvilkårene ble ikke lenger stilt.

Mange av landets lærere hadde allerede funnet å kunne akseptere disse vilkårene. De hadde seiret i den viktigste fanesaken og J-ene fra Ørlandet ble enig om å gå tilbake til arbeidet under forutsetning av at de inngåtte løfter ble overholdt av myndighetene. Skjedde det motsatte, skulle kampen gjenopptas. Etter en ukes opphold på Falstad ble lærerne løslatt.

Hardere skjebne

Slik er beretningen om fars og noen læreres kamp mot nazifisering av vår skole og vår ungdom. Mange lærere fikk en langt hardere skjebne og atskillig lengre opphold i fangeleire. Men den 10. mars 1942 — for 50 år siden — ble de første lærerne behandlet av en «norsk» hundedressør og hans lojale og slagkraftige «norske» medhjelpere. De maktet ikke oppgaven og lærerne kom seirende tilbake til hjem og kateter.

AV
STEINAR FLOAN HALSE